

*Anna Leszczyńska-Rejchert**

„WYJĄTKOWI” SENIORZY W PERCEPCJI STUDENTÓW

Streszczenie. Osoby starsze są często postrzegane przez pryzmat negatywnych stereotypów starości. Aby zmienić nieco perspektywę spojrzenia na tę grupę wiekową, autorka artykułu podjęła się realizacji badań empirycznych, mających na celu ukazanie różnych wymiarów życia seniorów, których można uznać za „wyjątkowe” osoby starsze. Podmiotem badań byli studenci nauk społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, którzy zgodzili się wybrać i opisać jedną osobę starszą, w ich opinii wyjątkową, a także przeprowadzić z nią wywiad. Treść artykułu dotyczy pierwszej części badań, w której starano się ustalić jakie cechy „wyjątkowych” seniorów zauważają studenci oraz określić najczęściej występujące antystereotypy starości.

Słowa kluczowe: osoby starsze, stereotypy starości, „wyjątkowi” seniorzy

1. Uwagi wprowadzające

„Wyjątkowość” to termin nieostry. W ujęciu słownikowym oznacza „niezwykły pod jakimś względem; nadzwyczajny, fenomenalny” (Sobol – red. 1997: 1058). Synonimów słowa „wyjątkowość” jest bardzo dużo, wśród najczęściej występujących wymienić można chociażby takie, jak *nadzwyczajność*, *niepowtarzalność*, *oryginalność*, *nieprzeciętność*. Na potrzeby prezentowanych w artykule badań „wyjątkowość” określono jako „antystereotypowość”.

Życie społeczne, a w nim różnorodne procesy powodujące powstawanie stereotypów, nie jest obce naukom o wychowaniu człowieka. Zwłaszcza pedagogika społeczna podkreśla związek człowieka z jego środowiskiem życia; także z zakorzenionymi w ludzkiej świadomości stereotypami. Dlatego też główny kontekst teoretyczny niniejszych rozważań stanowią teorie z zakresu pedagogiki społecznej, a wśród nich wiodącą rolę odgrywa teoria aktywności oraz teoria sił społecznych.

M. Susułowska podała, za Aronsonem, że stereotyp to „nadmierne uogólnienie, przypisywanie identycznych cech każdej osobie należącej do określonej grupy, bez uwzględnienia istniejących w rzeczywistości różnic pomiędzy jej członkami. Większość stereotypów nie opiera się na doświadczeniu, lecz na zasłyszanych opiniach (...) albo powstaje w naszych umysłach jako sposób uzasadniania naszych własnych uprzedzeń” (Susułowska 1989: 47). Susułowska

* Dr, Katedra Pedagogiki Opiekuńczej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

stwierdza, że „stereotyp starości może być pozytywny, gdy podkreśla doświadczenie życiowe i mądrość starych ludzi, potrzebę szacunku dla nich i odpowiedniej opieki. Może też być negatywny, jeśli główny nacisk kładzie się na produkcję, oceniając człowieka według tego, czy w niej uczestniczy. Wtedy to patrzy się na starego człowieka jak na kogoś, kto jest nieużyteczny, a o jego doświadczeniach mówi się, że są przestarzałe i nieprzydatne” (Susułowska 1986: 71).

W przekonaniu większości osób starzenie się jest procesem niekorzystnych zmian w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej, zaś starość wiąże się z utratą zdrowia, urody, sił fizycznych, sprawności intelektualnej, z zaburzeniami pamięci, z zawężeniem zainteresowań i zaangażowania w sprawy świata, ze zmianą pozycji społecznej (spowodowaną wycofaniem się z życia zawodowego i ograniczeniem udziału w życiu dzieci), ze społecznym izolowaniem i samoizolowaniem, z zespołem konserwatywnych postaw i poglądów oraz z potrzebą korzystania z pomocy innych (Susułowska 1989: 168; Trafiałek 1995a: 3). E. Trafiałek twierdzi nawet, że „polski stereotyp starości utożsamiany jest z wizją klęski. Odejście od pracy zawodowej, rezygnacja z wielu ról społecznych – traktowane są jako nieużyteczność, alienacja, życie na marginesie wydarzeń społecznych i politycznych. (...) O starości mówi się jako o zniedołężnieniu, schorowaniu, potrzebie korzystania z zaangażowania innych”. Według Trafiałek w Polsce powszechnie panuje pogląd o starości „zniedołężniałej, nacechowanej biedą, senilizmem, biernością i ustawicznym oczekiwaniem na pomoc ze strony innych – rodziny bądź instytucji opiekuńczych i leczniczych” (Trafiałek 1995a: 3–4; tejże 2002: 13; tejże 1995b: 22).

Konsekwencje negatywnego stereotypu starości są bardzo niekorzystne. Fałszywy pogląd składający się na negatywny stereotyp (człowiek starszy powinien stale odpoczywać i prowadzić spokojny tryb życia) w wielu przypadkach doprowadził do monotonnej, samotnej egzystencji człowieka starszego, do wycofania się ze spraw społecznych, rodzinnych, do zabijania sił witalnych, skrócenia życia, a nawet śmierci społecznej (Trafiałek 1994: 14).

Wobec przedstawionych powyżej faktów, autorka artykułu zwróciła się w roku akademickim 2009/2010 i 2010/2011 z prośbą do studentów Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (specjalność pedagogika pracy socjalnej, pedagogika opiekuńcza w ramach przedmiotu geragogika i gerontologia społeczna) chcących uczestniczyć w badaniach zatytułowanych *WBREW STEREOTYPOM. „WYJĄTKOWI” SENIORZY W PERSPEKTYWIE SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNEJ* o pomoc w znalezieniu i scharakteryzowaniu jednej „wyjątkowej” osoby starszej, której życie w okresie starości nie jest zgodne z negatywnymi stereotypami starości oraz przeprowadzeniu z nią wywiadu. W niniejszym tekście zostaną przedstawione wyniki badań dotyczące pierwszej wymienionej kwestii, tj. ukazania „wyjątkowych seniorów” w percepcji studentów. Udział w badaniach był dobrowolny, a studentom, jak i osobom

starszym, które zgodziły się na przeprowadzenie z nimi wywiadu, zapewniono anonimowość.

Cel poznawczy tej części badań sprowadzał się do ustalenia jakie cechy, zdaniem studentów, posiadają seniorzy, których można uznać za wyjątkowe osoby starsze. Przedmiot badań empirycznych stanowiły zatem antystereotypy starości funkcjonujące wśród studentów nauk społecznych (zamiennie określane w pracy jako „wyjątkowość” seniorów). W tej części badań analizowano swoisty fenomen społeczny, jakim jest „wyjątkowość” rozumiana jako „antystereotypowość” z perspektywy studentów nauk społecznych. Podmiotem badań empirycznych byli zatem studenci określający cechy „wyjątkowych” osób starszych.

Główny problem badawczy przyjął formę pytania: Czym według studentów charakteryzują się seniorzy, których można uznać za wyjątkowe osoby starsze? Szczegółowe problemy badawcze stanowiły pytania:

1) Jak studenci przeprowadzający wywiad z seniorem opisują ich zdaniem wyjątkowe osoby starsze?

2) Jakie cechy według studentów przeprowadzających wywiad z seniorem posiadają najczęściej ludzie starsi uznani za osoby wyjątkowe?

W badaniach dążono do pokazania „wyjątkowości” seniorów z perspektywy studentów, poznanie ich perspektywy wyznaczyło zatem kierunek poszukiwań badawczych charakterystyczny dla badań jakościowych (Flick 2010: 35). Metodą badawczą było studium przypadku (opisowe, zbiorowe studium przypadku). W celu odnalezienia „wyjątkowych” seniorów wykorzystano technikę sędziów kompetentnych (Szmidt 2007: 350) (poproszono studentów, którzy przeszli cykl zajęć edukacyjnych dotyczących starzenia się człowieka oraz starości jako fazy życia, by wybrali osobę starszą, ich zdaniem wyjątkową, której funkcjonowanie przeczy istniejącym negatywnym stereotypom starości oraz by opisali w czym przejawia się wyjątkowość tej osoby). By przedstawić interpretatywną perspektywę studentów dotyczącą „wyjątkowości” badanych seniorów zastosowano technikę analizy wytworów respondentów, a dokładniej posłużono się analizą treści (por. Kvale 2010: 172; Silverman 2009: 39, 150) wypowiedzi pisemnej studentów oraz zastosowano kodowanie teoretyczne (por. Flick 2010: 35, 36). Jako narzędzie badawcze posłużyły zagadnienia do wypowiedzi pisemnej studentów, które brzmiały następująco: „Próba sprecyzowania na czym polega swoista wyjątkowość osoby badanej (W jakim wymiarze funkcjonowania? W czym dokładnie się wyraża?)”.

W badaniach zastosowano dwa typy analizy treści, tj. analizę jakościową oraz analizę ilościową. Aby dokonać analizy treści wypowiedzi studentów zastosowano klucz kategoryzacyjny. Wyznaczono pozagramatyczną jednostkę analizy, a mianowicie wątki, tematy, określono też jednostki kontekstu, tj. całe wypowiedzi studentów.

Uwzględniając założenia metodologiczne sformułowane przez E. Babbie'ego (Babbie 2008: 358) można również stwierdzić, że jednostką analizy:

– były wypowiedzi pisemne studentów na temat „wyjątkowości” danej osoby starszej. Zgromadzony materiał empiryczny obejmował 240 wypowiedzi pisemnych studentów wraz z wypełnionymi kwestionariuszami wywiadów z seniorami. Spośród uzyskanych 240 przypadków do analiz empirycznych wybrano (uwzględniając płeć i podgrupę wiekową osób starszych) 36 wypowiedzi pisemnych studentów (początkowo wybrano losowo 22 wypowiedzi, następnie także losowo, ale jednocześnie celowo dobrano kolejne 14 wypowiedzi, tak, by próba była w miarę porównywalna, tj. tyle samo starszych kobiet, co mężczyzn należących do poszczególnych podgrup wiekowych osób starszych, tj. „młodych starych” (60–74 r. ż.), „starych starych” (75–89 r. ż.) i „długowiecznych” (od 90 r. ż.);

– byli „wyjątkowi” seniorzy – dokonano doboru próby (36 przypadków), posiłkując się ustaleniami studentów.

Klucz kategoryzacyjny składał się z następujących pytań: pytanie główne brzmiało: Jakie cechy „wyjątkowych” seniorów wymieniali studenci w swoich pisemnych wypowiedziach? pytania szczegółowe: Jakie wątki, tematy były poruszone w wypowiedziach pisemnych studentów na temat „wyjątkowych” seniorów? Jakie elementy można wyodrębnić w poszczególnych wątkach, tematach dotyczących „wyjątkowych” seniorów? Sposób realizacji analizy treści był zbliżony do matrycy R. Padilli (por. Pilch, Bauman 2001: 352–353). Wypowiedzi studentów były wielokrotnie czytane, porównywane, wyodrębniano kategorie, wątki, tematy. Aby dokonać analizy treści wypowiedzi studentów zastosowano kodowanie i kategoryzację ich refleksji (por. Babbie 2008: 363; Kvale 2010: 172–173).

Uogólnienia, które sformułowano na podstawie tak przeprowadzonych badań, dotyczyły fenomenu „wyjątkowości” postrzeganego przez studentów nauk społecznych. Prezentowane badania wpisują się w nurt paradygmatu określanego mianem interpretatywizmu, odpowiadającego podejściu humanistycznemu (por. Sławecki 2012: 78). Do analiz danych empirycznych przyjęto stanowisko teoretyczne oparte na fenomenologii oraz interakcjonizmie symbolicznym (Flick 2010: 35).

2. „Wyjątkowi seniorzy” w perspektywie studentów nauk społecznych

W celu dokonania analizy materiału empirycznego stworzono arkusz wyników na podstawie uzyskanych od studentów wypowiedzi pisemnych¹. Arkusz wyników stanowiła tabela, której nagłówek składał się z następujących kategorii: Lp.; nr identyfikacyjny wypowiedzi pisemnej studenta, płeć i wiek respon-

¹ Wszystkie wypowiedzi pisemne studentów zostały przedstawione zgodnie z oryginałem.

denta; cechy osobowości; stan fizyczny i psychiczny; wygląd zewnętrzny; zainteresowania, zdolności i możliwości rozwojowe; formy aktywności i ich bariery oraz styl życia; relacje z innymi; elementy biografii; filozofia życia; próba typologii. Wybrane 36 wypowiedzi studentów rozpatrzono pod względem tych kategorii. W odpowiednie kolumny wpisywano wszystkie uzyskane refleksje pisemne, a ostatnia kolumna była efektem próby typologii, tj. wskazania najbardziej znaczących – według badanych studentów – cech wyjątkowości danej osoby starszej. To umożliwiło dalsze porównywanie opisywanych przez studentów seniorów. Kolejną czynnością było dokonanie syntezy poszczególnych kategorii. Wyniki syntezy kategorii przedstawiono za pomocą tabel.

Pierwszą kategorią analizy były cechy osobowości „wyjątkowych” seniorów. Tylko trzech studentów nie podało żadnych cech osobowości osoby starszej, którą uznali za osobę wyjątkową. Pozostali studenci (33 osoby) wymieniali różne cechy osobowości. Do najczęściej wymienianych cech należały: pogodne usposobienie (13 osób), pozytywne nastawienie/ optymizm (12 osób), otwartość (7 osób), chęć pomocy innym (7 osób); poczucie humoru (7 osób), wesołość (6 osób), energiczność (6 osób), życzliwość (4 osoby), nienarzekanie (3 osoby), komunikatywność (3 osoby), tolerancyjność (2 osoby), dążenie do tego, by być szczęśliwym – 2 osoby. Po jednym razie wskazano: charyzmatyczność; umiejętność słuchania; zadowolenie z małych sukcesów; świetne radzenie sobie; entuzjastyczne podejście do codziennych spraw; miłość do ludzi; bycie miłą osobą; szczerść; bezpośredniość; ciekawość świata; „łatwo nawiązuje znajomości”; „jest osobą lubianą”; „potrafi cieszyć się z życia”; kreatywność; kultura osobista; szarmanckość; radość życia; dobroć; akceptacja siebie; zadowolenie; nie bycie osobą samotną; nie jest osobą zamartwiającą się; kocha życie; niepoddawanie się w trudnych chwilach; dąży do zaspokojenia swoich ambicji; zaangażowanie w powierzone zadania.

Były też takie specyficzne wypowiedzi dotyczące osobowości „wyjątkowych” seniorów, jak: „Cieszy się z tego, że jest mu dane tak długo żyć i zachwycać się tym, co go otacza” (1 osoba); „Pan M. potrafi swoją osobowością przyciągnąć do siebie ludzi” (1 osoba); „Kroczenie przez świat z podniesioną głową do góry” (1 osoba); „Ma w sobie wiele miłości i czułości” (1 osoba); „nie liczy na to, że ktoś mu wskaże, jak rozwiązywać problemy” (1 osoba); „zna siebie, swoje mocne i słabe strony” (1 osoba); dbanie o to, co osiągnęło się własnym wysiłkiem (1 osoba).

Z uzyskanych wypowiedzi o cechach osobowości „wyjątkowych” seniorów można wysnuć następujące wnioski:

– większość studentów, którzy brali udział w badaniach wskazywało cechy osobowości wyjątkowych seniorów, najczęściej dotyczyły one takich cech, jak pogoda ducha, pozytywne nastawienie, otwartość, chęć udzielania pomocy

innym, energiczność, poczucie humoru, wesołość, życzliwość, nienarzekanie, komunikatywność, tolerancyjność;

– najczęstszą cechą wymienianą w przypadku „wyjątkowych” kobiet była pogoda ducha, a wśród mężczyzn pozytywne nastawienie.

Kolejną kategorią analizy był stan fizyczny i psychiczny „wyjątkowych” seniorów. Aż 25 studentów nie odniosło się do stanu fizycznego i psychicznego „wyjątkowych” seniorów. Można przypuszczać, że doceniają zatem inne cechy wyjątkowych seniorów.

Ci, którzy wspomnieli o stanie zdrowia swoich respondentów, zwracali uwagę na:

– ogólny opis stanu zdrowia „Przeszedł 2 zawały serca i ma przeszczepione by-pasy (operacja na otwartym sercu w Aninie)” (w. nr 12, 73 lata);

– bardzo dobry i dobry stan zdrowia. Studenci pisali o tym w następujący sposób: „dobry stan zdrowia, choć ukończyła 68 lat, nie choruje” (w. nr 10, 68 lat); „Jest w dobrym stanie zdrowia, jak każdy człowiek w tym wieku ma jakieś choroby, jednak nie lubi o nich rozmawiać” (w. nr 2, 72 lata); „Jak na 73-letnią osobę jest w bardzo dobrym stanie fizycznym i psychicznym” (w. nr 5, 73 lata);

– fakt, iż pomimo złego stanu zdrowia, dana osoba starsza jest aktywna, realizuje swoje zainteresowania, jest pogodna lub energiczna. Oto charakterystyczne wypowiedzi: „(...) badany jest osobą chorą (Parkinson), ale pomimo tego nie wycofał się, nie zrezygnował z własnych zainteresowań” (w. nr 28, 75 lat); „Co prawda Babcia nie jest na 100% zdrowa, dopadły ją choroby, ale jest bardzo energiczna” (w. nr 3, 68 lat); „Mimo podeszłego wieku jest to osoba bardzo zdrowa, energiczna i aktywna, a przy tym niesamowicie pogodna” (w. nr 9, 86 lat).

Wygląd zewnętrzny „wyjątkowych” seniorów został opisany tylko przez siedmiu studentów. Kobiety przedstawiano następująco: „figury można jej pozazdrościć, jest atrakcyjną osobą” (w. nr 10, 68 lat); „Osoba ta odbiega od stereotypowego wyglądu osób starszych, jest zawsze bardzo elegancko ubrana, delikatnie umalowana” (w. nr 20, 79 lat); „Babcia dba o siebie, chodzi do fryzjera, nosi modne ciuchy” (w. nr 3, 68 lat).

Natomiast wygląd mężczyzn charakteryzowano w nieco inny sposób, odzwierciedlający odmiennosc płci: „to przystojny, starszy Pan, wiekowo wygląda na 65 lat, szczupłej budowy ciała, wysportowany. Zawsze nosi marynarkę. Poza tym wygląda na osobę zdrową, tryskającą energią i optymizmem” (w. nr 14, 71 lat).

Biorąc pod uwagę następną kategorię analizy, tj. zdolności, zainteresowania, możliwości rozwojowe, formy aktywności i ich bariery, a także styl życia „wyjątkowych” seniorów, można powiedzieć, że studenci z reguły poświęcili na te zagadnienia znaczą część swojej wypowiedzi, tylko 6 nie wspomniało nic o tych sferach życia osób starszych. Pozostałe wypowiedzi były bardzo zróżnicowane, oto najbardziej charakterystyczne:

• „Mimo swojego wieku jest osobą aktywną, udziela się w organizacji charytatywnej, prowadzonej przez kościół Caritas”; „Wystawia swoje dzieła na różnego rodzaju uroczystościach², piknikach, festynach, również sprzedaje swoje obrazy a pieniądze przekazuje na Caritas”; „Udziela się również w kole różańcowym, lubi spacerować, a wiosną można ją często spotkać na rowerze” (w. nr 2, k-72 lata);

• „Mimo podeszłego wieku prowadzi aktywny styl życia”; „Dla mnie jedyna w swoim rodzaju. Bardzo się cieszę, że mam taką aktywną ciotkę, mimo jej podeszłego wieku”; „Widzi sens i potrzebę podejmowania dalszej edukacji. Popiera idee UTW, gdyż sama do niego należy. Uczęszcza również na zajęcia języka angielskiego, basen, komputery i na spotkania Klubu Seniora. Uwielbia zajmować się swoim ogródkiem, lubi dobrą książkę, film oraz długie spacerować”; „Jak widać ma wiele zainteresowań i nigdy się nie nudzi, jest zadowolona z tego co robi” (w. nr 7, k-67 lat);

• „Pani X pisze wiersze, opowiadania. Obecnie przepisuje swoje wojenne pamiętniki. Doświadczenia życiowe sprawiają, że Pani X pięknie opowiada, lubi to i ma ogromną wiedzę do przekazania młodemu pokoleniu. Pani X jest bardzo zajęta, cały tydzień ma wypełniony, czasem brakuje jej czasu dla siebie. Co mnie zaskoczyło to fakt, że Pani X nie słucha i nie lubi Radia Maryja” (w. nr 9, k-86 lat);

• „Czuje się aktywna, jest osobą chcącą poznawać świat i jego zakamarki. Ma duszę podróżnika i artysty, lubi chodzić do teatru, muzeum i na basen. Wraz z mężem organizuje rajdy rowerowe dla wnuków”; „mimo odejścia na emeryturę, odwiedza podopiecznych domu dziecka, w którym pracowała, pomaga im organizować czas wolny oraz utrzymuje dobre relacje z pracownikami. Jak sama stwierdza, jest to praca trudna, ale wychowanie dziecka na osobę prawą, to nagroda za trud wychowawczy”; „czynnie uprawia gimnastykę, jazdę rowerową”; „z optymizmem podchodzi do zmian technicznych, chce się ich uczyć i poznawać (w. nr 10, k-68 lat);

• „Do dziś korzysta z uroków przyrody, spędza od lat porę letnią na łonie natury. Interesuje się światem, rzeźbi, maluje, interesuje go piłka nożna, chodzi na wycieczki piesze, spacerować, kilka lat temu grał w orkiestrze dętej na trąbce, wyjeżdżał z orkiestrą na występy, pokazy i brał udział w spotkaniach i naukach muzycznych³. Obecnie już nie gra na trąbce, bo wiek i stan zdrowia nie pozwala mu na grę”; „Korzysta jednak /pomimo chorób/ z wycieczek rowerowych, spotkaniach Klubu seniora. Maluje i naucza malować swoje dzieci i wnuki, które odziedziczyły po nim talent artystyczny”; „Posiada zdolności plastyczne i arty-

² Zapis zgodny z oryginałem.

³ Zapis zgodny z oryginałem.

styczne”; „Obecnie maluje obrazy, korzysta z klubu dla Seniorów” (w. nr 12, m-73 lata);

- „Pan B, pomimo wieku, czynnie uprawia sport, pływanie oraz bieganie. Ponadto jego zajęciem jest majsterkowanie, zdarza się również, że naprawia znajomym samochody”; „Pan B czynnie uczestniczy w życiu Kościoła, udziela się w Radzie Parafialnej (w. nr 13, m- 66 lat);

- „Jestem pracownikiem socjalnym, a więc osoba ta znana mi jest z uwagi na współpracę Pana B. z różnymi stowarzyszeniami, ośrodkiem pomocy społecznej itp. Swoista wyjątkowość badanego wyraża się w wielkiej charyzmie życia i niesamowitej aktywności osobistej. Szybki tryb życia i niesamowite tempo. Widząc badanego na rowerze, elegancko ubranego, często zastanawiam się skąd ten człowiek bierze siły”; „Pan B. udziela się w różnego rodzaju stowarzyszeniach, współpracuje z gimnazjum w N., gdzie w ramach miast partnerskich wraz z młodzieżą wyjeżdża do H. jest to miasto partnerskie”; „Posługuje się biegle w mowie i piśmie językiem niemieckim. Jego rola często sprowadza się do roli tłumacza. Ponadto nie jest on obojętny na biedę i niepełnosprawność. Ma olbrzymie zasoby wiedzy i potrafi to w pełni wykorzystać. Pomaga często Powiatowej Policji w N. Jest tłumaczem pomiędzy policją a osobami pochodzącymi np. z Niemiec”; „Jego wyjątkowość polega również na tym, że ma on olbrzymią łatwość w nawiązywaniu kontaktów z innymi osobami. Język komunikacji werbalnej i niewerbalnej nie stanowi dla niego żadnych barier” (w. nr 15, m-73 lata);

- „Wyjątkowość osoby, z którą przeprowadzono wywiad przejawia się w dużej i zróżnicowanej aktywności, rozwijanych przez niemal całe życie pasji do muzyki i motoryzacji”; „Mężczyzna ten z łatwością korzysta z Internetu, udziela się na forach dyskusyjnych poświęconych muzyce, serwisach społecznościowych, ma wiele znajomych wśród osób młodszych od niego. Koresponduje z ludźmi z całego świata”; „Pisze teksty do pism i portali muzycznych, udziela się w stowarzyszeniach, muzycznych i motoryzacyjnych. Jeździ na koncerty i zjazdy motocyklistów, pomaga w organizacji imprez kulturalnych, głównie muzycznych. Przez swą wielopłaszczyznową działalność popularyzuje muzykę rockową i bluesową z lat 60-tych i 70-tych” (w. nr 16, m-61 lat);

- „Prowadzi ona aktywny tryb życia”; „codzienny czas spędza w różny sposób”; „starość dla tej osoby oznacza możliwość rozwijania i pogłębiania zainteresowań” (w. nr 19, k-72 lata);

- „Uczęszcza do Klubu seniora, gdzie poznała swoich przyjaciół. Często wybiera się na wycieczki rowerowe, do kina i na spacer. Opiekuje się swoją bardzo chorą sąsiadką. Spędza czas bardzo aktywnie”; „Nie myśli i nie mówi o śmierci, tak jak niektórzy ludzie w jej wieku” (w. nr 21, k-75 lat);

- „Kobieta, którą opisuję ma zorganizowany swój czas pracy, tzn. zawsze znajdzie dla siebie zajęcie, nie potrafi i nie lubi się nudzić. Dzięki pracy i obo-

wiązkom jest nadal żywa i aktywna”; „dodatковым atutem tej uroczej Pani jest fakt, że uczestniczy w Klubie Seniora w pobliskiej miejscowości gminnej oraz jest członkiem zespołu folklorystycznego W., a także członkinią Koła Gospodyń Wiejskich” (w. nr 22, k-62 lata);

- „Często uczestniczy w zajęciach świetlicy wiejskiej, tj. różnego rodzaju imprezach okolicznościowych. Potrafi przekonać seniorów ze swojej miejscowości do działania na rzecz tej miejscowości” (w. 23, k-73 lata);

- „Pan J. czynnie uczestniczy w życiu kulturalnym miasta, m.in. reżyserując przedstawienia i grając w nich główne role. Stanowi dla mnie wzór do naśladowania” (w. nr 25, m-92 lata);

- „Jest osobą aktywną fizycznie, pomaga sąsiadom przy remontach domów, jeździ na rowerze, należy do Klubu Seniora, samodzielnie przemieszcza się pociągami, odwiedzając swoje dzieci. Ponadto ciekawia go nowinki techniczne, takie jak nowe aparaty fotograficzne, kamera itp.” (w. nr 27, m-87 lat);

- „Osobą badaną jest 75-letni mężczyzna, którego wyjątkowość polega na ciągle aktywnej i czynnej pracy i udziale w powstałym w okresie jego młodości zespole Pieśni i Tańca „J”, wyjazdach na spotkania, graniach na festynach, uczestnictwie w dalszym życiu zespołu i jego członków oraz tym, że pomimo wieku i przejścia na zasłużoną emeryturę dalej pomaga w pomocach domowych (gospodarstwie rolnym)” (w. nr 28, m-75 lat);

- „Osobą, z którą przeprowadzę wywiad jest mój dziadek W. Moim zdaniem jest to osoba wyjątkowa, wychodząca poza stereotyp, ponieważ pomimo swoich 80 lat jest bardzo aktywny i towarzyski”; „Jego hobby to pszczelarstwo, którym zaraza rodzinę. Interesuje się również wędkarstwem, jeździ na rowerze, uczęszcza w różnego rodzaju wycieczkach”⁴ (w. nr 29, m-90 lat);

- „Jest on osobą bardzo aktywną, pomimo tego, że jest człowiekiem starszym, a do tego niewidomym. Jest to człowiek wielokrotnie zapraszany na spotkania, na których opowiada o niewidomych i ich życiu. Również pomimo swojej niepełnosprawności gra w kręgle, co jest dość niezwykle, w opiniach innych osób. Pan J., jest osobą, która łamie stereotypy i mimo swojej niepełnosprawności dużo czasu spędza poza domem, robiąc to z dużą chęcią” (w. nr 30, m-61 lat);

- „Z powodzeniem znajduje odpowiedź na znane pytania o charakterze zarówno metafizycznym, jak i tym bardziej przyziemnym. Dziadek od lat kształtuje swoją hierarchię wartości i zgodnie z nią stara się żyć. Potrafi wiele poświęcić uwagi na miłość bądź przyjaźń. W sytuacjach kryzysowych jego własne potrzeby schodzą na dalszy plan. Z precyzyjną dokładnością zapamiętuje doznane w różnych sytuacjach odczucia i przekazuje je innym w bardzo konkretny sposób” (w. nr 31, m-72 lata);

⁴ Zapis zgodny z oryginałem.

- „Na osiedlu znany jest jako bardzo dobry znawca roślin, akordeonista, amator – kolarz, piłkarz. Już nikogo nie dziwi widok staruszka ochoczo jeżdżącego na rowerze. Można go spotkać niemal codziennie na ścieżkach rowerowych. Kupił sobie specjalnie na tę okazję odpowiedni strój i kask” (w. nr 32, m-70 lat);

Podjmując się pewnej reasumpcji uzyskanych wypowiedzi dotyczących rozpatrywanej kategorii analizy, można stwierdzić, że:

- w wypowiedziach studentów bardzo często pojawiały się takie określenia jak aktywna osoba (bardzo, wyjątkowo, niesamowicie), osoba prowadząca bardzo aktywny tryb życia, zaraza swoją aktywnością, duża i różnicowana aktywność;

- studenci odwoływali się również do uwarunkowań aktywności, do których zaliczali niekorzystny stan zdrowia oraz zaawansowany wiek seniora. Z drugiej strony niektórzy podkreślali, że dana osoba starsza, pomimo wieku i złego stanu zdrowia, jest nadal aktywna;

- warto podkreślić, że dużą część swojej wypowiedzi studenci przeznaczali na omówienie różnorodnych form aktywności podejmowanych przez seniorów (jak aktywność kulturalna, społeczna, religijna, domowo-rodzinna, fizyczna, hobbystyczna) oraz na ukazanie rozległych zainteresowań osoby starszej (np. muzycznych, plastycznych, literackich). Warto podkreślić, że „wyjątkowi” seniorzy to w percepcji studentów nie tylko odbiorcy działań kulturalnych, ale także czynni twórcy kultury. Podobnie jest z działalnością społeczną. „Wyjątkowi” seniorzy są bardzo często siłami społecznymi danej społeczności, będąc m.in. animatorami życia społeczno-kulturalnego czy wolontariuszami w organizacjach pozarządowych lub instytucjach państwowych.

Kolejnym ważnym zagadnieniem poruszonym przez studentów były relacje „wyjątkowych” seniorów z innymi osobami. Na ten temat nie wypowiedziało się 10 studentów. Dziewiętnaście opisów relacji było w miarę krótkich, jak te przykładowe: „W mojej wsi wszyscy znają i szanują Panią U.”; „Wszyscy chętnie odwiedzają Panią U. Ona zawsze ma czas i jeśli tylko może, zawsze pomoże” (w. nr 1, k-92 lata); „Ma wielu znajomych, na których zawsze może liczyć”; „Ma wielu przyjaciół, z którymi bardzo często się spotyka i dzieli swoimi refleksjami i przeżyciami” (w. nr 7, k-67 lat); „Lubi pomagać, wspierać, ale także cieszy ją fakt, że inni, jej bliscy także jej oferują wsparcie i miłość” (w. nr 10, k-68 lat); „Ma oddanych przyjaciół, którzy wspierają ją duchowo, jak i pomagają w czynnościach warunkujących funkcjonowanie. Często odwiedza ją rodzina, przynajmniej raz dziennie” (w. nr 11, k-82 lata); „posiada rodzinę, troje dzieci, wnuka oraz żonę. Jest bardzo związany z rodziną, z dziećmi zamieszkałymi oddzielnie utrzymuje regularny kontakt” (w. nr 13, m-66 lat); „Choć jego pokolenie zostało zupełnie inaczej wychowane potrafi nawiązać z młodymi ludźmi wspólny język” (w. nr 15, m – 73 lata); „wielka potrzeba kontaktu z ludźmi”; Czas poświęcony pasjom nie przeszkadza mu w utrzymywaniu dobrych kontak-

tów z rodziną” (w. nr 16, m-61 lat); „Pan M. potrafi swoją osobowością przyciągnąć do siebie ludzi” (w. nr 17, m-78 lat); „Jej wyjątkowość polega na tym, że umie porozumieć się z młodymi ludźmi, co w obecnych czasach jest raczej rzadkością” (w. nr 23, k-73 lata); „W. jest mi bliską osobą, widuję go codziennie i staram się jak najdłużej rozmawiać z nim, ponieważ mało kto interesuje się tym, co on mówi i z tego powodu robi mu się smutno. To jedyna rzecz, która go straszliwie boli i smuci” (w. nr 26, m-92 lata); „Łamię stereotypy o osobach starszych, które izolują się od świata” (w. nr 27, m-87 lat); „Oceniany jest jako osoba pogodna i uczynna przez najbliższe mu osoby” (w. nr 28, m-75 lat); „Mój dziadek ma świetny kontakt z innymi osobami (sąsiedzi, koledzy oraz rodzina)” (w. nr 29, m-85 lat); „Utrzymuje stałe relacje z rodziną, znajomymi i sąsiadami” (w. nr 33, m-70 lat).

Już z tych krótkich wypowiedzi wynika, że studenci zwracali uwagę na dobre relacje „wyjątkowych” seniorów z innymi ludźmi, których przyciągają swoją osobowością. Zauważali również, że te osoby starsze nie izolują się, pomagają chętnie innym ludziom (a seniorzy mogą też liczyć na pomoc innych osób), a także potrafią porozumieć się z młodszymi pokoleniami. Studenci podkreślali, że posiadanie pasji nie przeszkadza im w znalezieniu czasu dla bliskich osób. Tylko jedna wypowiedź na temat relacji „wyjątkowego” seniora z innymi miała wydźwięk pesymistyczny, studentka wskazywała na wielką samotność odczuwaną przez osobę długowieczną, z powodu braku zainteresowania ze strony innych osób (por. w. nr 26, dotycząca mężczyzny w wieku 92 lat).

Pozostałe wypowiedzi były znacznie dłuższe, jak te: „Pozostaje w bardzo dobrych relacjach z dziećmi i ich rodzinami. Bardzo często, zwykle codziennie jest przez nie odwiedzana. W wolne dni często dzieci zabierają ją do siebie. Jest bardzo dobrą, kochaną babcią, o której pamiętają wnukowie. Mimo tego nadal czuje się osamotniona po śmierci męża. Od roku jest wdową. Dużo czasu spędza na modlitwach w kościele, domu i na cmentarzu” (w. nr 4, k-70 lat); „Chętnie przebywa z młodymi ludźmi. Regularnie zaprasza swoje dzieci i wnuki na obiady. Organizuje również spotkania towarzyskie skupiające około 15 osób. Wraz z koleżankami tworzy klub czarownic – emerytek, głównie nauczycielek, również aktywnych, jak Pani J. spotykają się dwa razy w miesiącu w restauracjach czy mieszkaniach prywatnych. Każdego wieczoru wykonuje kilka rozmów telefonicznych⁵ z koleżankami, które mieszkają poza miejscem zamieszkania Pani. J.” (w. nr 5, k-73 lata).

Odnosząc się do tych wypowiedzi należy stwierdzić, iż są one podobne w treści do wypowiedzi krótszych. To, co jeszcze warto odnotować, to pojawienie się w życiu „wyjątkowych” seniorów działań o charakterze samoorganizowania się i samopomocy osób starszych (o czym świadczą m.in. wypowiedzi nr 5, 34). Ci seniorzy nie liczą na instytucje, lecz biorą sprawy w swoje ręce.

⁵ Zapis zgodny z oryginałem.

W opisach „wyjątkowości” seniorów tylko 11 studentów nawiązało do elementów biografii osób starszych: „jest najstarszą mieszkanką wsi, z której pochodzę”; „miała ciężkie życie”, „urodziła się w Berlinie, dzięki czemu w czasie wojny mogła pracować na kolei, następnie z rodzicami przeniosła się do Polski”; „Mieszka w budynku starej szkoły od ponad 50 lat. Wprowadziła się tu ze swoim mężem, który był nauczycielem w wiejskiej szkole”; „Pani U. bardzo wiele zrobiła dla wioski. Jako radna zorganizowała asfalt we wsi, z dziećmi przygotowywała teatrzyki, akademie, na których gromadzili się ludzie z całej wsi. Słynne były zabawy przy orkiestrze organizowane przez nią. Do dziś każdy wspomina jak to Pani U. bawiła się z dziećmi na placu zabaw, uczyła je piosenek i wierszyków. Do reszty poświęcała się pracy społecznej”⁶ (w. nr 1, k-92 lata); „jest emerytowaną nauczycielką plastyki”; „przez całe życie poświęcała się swojej pasji, czyli malarstwu” (w. nr 2, k-72 lata); „Niewiele w swoim życiu podróżowała, zwykle były to przejazdy autokarowe do miejsc kultu religijnego w kraju” (w. nr 4, k-70 lat); „wyjątkowość jej tkwi również w jej wspomnieniach. Jest bowiem uczestniczką Powstania Warszawskiego. Co roku uczestniczy w obchodach rocznicy powstania” (w. nr 9, k-86 lat); „Pracowała w domu dziecka, jako opiekunka” (w. nr 10, k-68 lat); „pojawiło się wiele barier ze strony społeczeństwa, np. była wyśmiewana przez dzieci z powodu jej choroby, wyglądu. Mimo choroby urodziła i wychowała trzy córki. Pracowała w miejskim szpitalu w Ostródzie. Choroba szybko zniszczyła jej życie i zmusiła do wycofania ze społeczności lokalnej, doprowadziła do utraty wielu kontaktów, w szczególności z osobami z pracy” (w. nr 11, k-82 lata); „Urodził się na wsi koło Warszawy w 1936 r. Jak miał 3 lata rozpoczęła się II woj. światowa. Dzieciństwo jego nie było zbyt piękne w porównaniu z dzieciństwem naszych dzieci. Miał 9 lat jak skończyła się wojna. Będąc małym chłopcem, po wojnie wychowywał się i mieszkał w internacie u Księży Salezjanów. Ukończył szkołę podstawową i zawodową. Zasadniczą Szkołę Metalową ukończył w 1954 r. Mieszkał i pracował w Warszawie”; „Jego ojciec posiadał własny cyrk, był artystą z zawodu i zamiłowania”; „Pan F. w czasie wojny i po wojnie nie mógł rozwijać swoich zdolności i umiejętności artystycznych, ponieważ nie miał warunków i rodzice – matka (ojca zamordowali Niemcy) nie mogła pozwolić sobie na kształcenie 5 synów jednocześnie (w tym dwóch bliźniaków). Pomimo to sam doskonale dawał sobie radę we własnym rozwoju osobowości”; „w przeszłości dużo podróżował, zwiedzał kraj, rozwijał zainteresowania, szczególnie przyrodnicze”⁷ (w. nr 12, m-73 lata); „Wiele razy opowiadała, jak w domu podczas wojny przychodzili Rosjanie i demolując mieszkanie, znęcali się nad rodziną, musiała chować się z młodszym rodzeństwem do piwnicy i być cicho, nie jedli

⁶ Zapis zgodny z oryginałem.

⁷ Zapis zgodny z oryginałem.

przez parę dni nieraz, to wtedy właśnie Pani J. kiedy miała lat 21 życie uczyło ją jaki to świat jest, kształtując instynkty obronne. Podczas takiej jednej wizyty, na oczach Pani J. i jej młodszej siostry, zamordowano jej rodziców i młodszego brata. To bardzo traumatyczne chwile przeżyte, o których Pani J. opowiada ze łzami w oczach, patrząc w dal przed siebie. Kiedy opowiadała o tym nie zdawałam sobie sprawy z tego jak wojna odcisnęła piętno na przecież wtedy młodych ludzi. Karty historii nie oddawały nigdy tego, co ludzie przeżyli, podczas wojny, kiedy to do domu wchodził obcy człowiek i mordował na oczach dzieci, bezkarnie całe rodziny” „Pewnego razu podczas wizyty w domu P. J. zorientowałam się, że coś się szykuje, mianowicie Pani J. zorganizowała w bloku dzień wspomnień. Zaprosiła wszystkie dzieci i młodzież do siebie, zorganizowała ciasta własnoręcznie przygotowane z receptur przekazanych jeszcze od babci, smakowały wyśmienicie, i zaczęła się opowieść. Pani J. ma dar opowiadania o przeżytych przygodach. Opowiedziała jak to podczas wojny prowadziła tajne nauczanie dla dzieci w wieku szkolnym. Miała ucznia, który się skrycie podkochał w niej i chciał jej zaimponować. Zorganizował książkę, o którą Pani J. się bardzo starała. Już teraz obecnie ja nie pamiętam cóż to była za książka, ale w tamtych czasach nie było łatwo o nią. Wtedy też, a miałam gdzieś ok. 17 lat, nie zdawałam sobie sprawy cóż to było podczas wojny, dla młodej nauczycielki. Obecnie jak wspominam to spotkanie w gronie moich znajomych, wiem, że ta kobieta poświęciła się, żeby język ojczysty, literatura polska, była znana, i nie ważne było dla niej to, że może stracić życie w tym czasie. Takich historii jest więcej, obecnie tylko szkoda, że nikt ich nie spisywał, Pani J. kiedyś myślała o tym, ale jak mówi: *najpierw nie było na czym, potem były dzieci, a potem to już naprawdę nie było jak , bo przecież zmieniły się czasy, o Rosjanach nie można było pisać źle, więc jak miałam to robić*”⁸ (w. nr 24, k-90 lat); „Przeżył bardzo trudny okres wojenny, zaznał w tym czasie uczucia głodu i biedy, ale nigdy się nie poddał” (w. nr 29, m-80 lat); „Osoba, z którą zdecydowałam się przeprowadzić wywiad jest Pan F., 70-letni rencista mieszkający w mojej miejscowości. Mieszka z 89-letnią matką, jest kawalerem, nie ma dzieci. Do 48 lat mieszkał na wsi, a w 1987 r. zamieszkał w moim mieście liczącym 12 tys. mieszkańców. Znam Pana F. od dziecka i zawsze uważałam, że jest wyjątkowy, dlatego mój wybór był jednogłośny. Znając jego przeszłość, uważam, że jest inny niż większość osób w jego wieku, będących w podobnej sytuacji. Pomimo zmiany miejsca zamieszkania uważam, że w pełni przystosował się do nowych warunków. Znalazł przyjaciół, pracę, jest aktywny fizycznie i nadal, pomimo wieku, kontynuuje swoje pasje” (w. nr 32-m-70 lat).

W refleksjach dotyczących biografii studenci odnosili się do:

– kontekstu historycznego życia „wyjątkowych” seniorów, wiążącego się z okresem drugiej wojny światowej;

⁸ Zapis zgodny z oryginałem.

– sfer życia w wymiarze pasji i zainteresowań, a także aktywności rodzinnej, towarzyskiej, społecznej i zawodowej, mających wpływ na życie „wyjątkowych” seniorów;

– specyficznej sytuacji wiążącej się ze zmianą warunków życia np. ze wsi do miasta;

– ukazania źródeł izolacji społecznej, tj. choroby.

Pięciu studentów bardzo ciekawie wypowiedziało się o filozofii życia „wyjątkowego” seniora: „Uważa, że trzeba się cieszyć z każdego dnia, jaki się ma, nie narzekać” (w. nr 2, k-72 lata); „Z życia wyciąga i mówi tylko o dobrych chwilach, zapominając o reszcie. Cieszy się tym, co ma” (w. nr 17, m-78 lat); „to osoba, która uśmiech i dobre samopoczucie przedkłada ponad szarość dnia codziennego” (w. nr 18, mk-63 lata); „Życie nauczyło ją tego, że należy iść za postępem, nie stać w miejscu i nie narzekać na zmieniający się czas (na obecne nowe modne czasy), gdy tak wiele dzieje się dookoła, należy żyć tak aby być z tego życia zadowolonym, nie oglądać się za siebie i nie liczyć na innych, kiedy samemu można coś zrobić”; „Nie wybiega też za bardzo w przyszłość, gdyż żyje dniem codziennym. Uważa, że należy brać życie takim, jakie jest, nie chce myśleć o starości i o śmierci, bo jak mówi *za dużo mam jeszcze do zrobienia w swoim życiu*” (w. nr 22, k-62 lata); „Pani J. potrafi zarazić swoim entuzjazmem, zdanie które mi powtarza zawsze, kiedy mi osobiście wydaje się, że problemy, które mam w pracy, w domu, przerastają moje możliwości i są nie do rozwiązania, daje mi wiele do myślenia, mianowicie brzmi ono: *dzieciaku ludzie przeżyli wojnę i radzili sobie, a ty wymyślasz tu problem*” (w. nr 24, k-90 lat).

W niektórych wypowiedziach pojawiały się interesujące refleksje, w których w sposób szczególny studenci podkreślali „wyjątkowość” seniorów, a mianowicie: „Pan F. jest godny naśladowania, w związku z aktywnym i twórczym życiem” (w. nr 12, m-73 lata); „dla mnie jest to osoba wyjątkowa pod każdym względem, wyglądem, intelektualnie, osobowościowo” (w. nr 14, m-71 lat); „Uważam, że jest on wzorem dla młodego pokolenia. Wielu z nas może i powinno brać z niego przykład” (w. nr 15, m-73 lata); „Przekroczenie bariery 60 lat, będącej dla wielu osób cenzurą starości, nie zmieniła zbyt wiele w życiu tego człowieka” (w. nr 16, m- lat); „W mojej ocenie jest to wyjątkowa osoba, która pokazuje nie tylko młodym, ale także starszym osobom, jak cieszyć się życiem” (w. nr 17, m-78 lat); „i mimo, że jest już w podeszłym wieku, jest zaprzeczeniem teorii, że osoba taka jest wyłącznie skazana na samotność, bezczynność i służbę zdrowia. Jest to bardzo dobry przykład antytezy o współczesnym pokoleniu *moherowych беретów*” (w. nr 18, k-63 lata); „Wyróżnia się na tle innych osób starszych, zawsze uśmiechnięta, prowadząca aktywny tryb życia, nieuskarżająca się na swój los” (w. nr 20, k-79 lat); „Nie tylko dla mnie Pani H. jest osobą wyjątkową” (w. nr 21, k-75 lat); „Osoba, którą wybrałam jest osobą aktywną i żywą, lubiącą życie i nie bojącą się wyzwań. Uważam, że jest godna tego, aby

ją opisać i czerpać z niej przykład, a dla wielu osób może być autorytetem tego jak żyć w okresie starości, nie dać się samotności, nudzie, słabościom itp.”; „nie czuje się stara, gdyż uważa, że starość jest okresem, w którym człowiek już nie może nic zrobić, musi liczyć na pomoc od innych, jest zniedołężniały, mniej sprawny i zaradny, a moja bohaterka jest tego przeciwieństwem”; „W swoim życiu moja bohaterka czuje się spełniona i szczęśliwa, choć bywają chwile słabości i smutku, tak jak i u każdego człowieka” (w. nr 22, k-62 lata); „Dla mnie P. J. to ktoś więcej niż sąsiadka, to taka podwórkowa Babcia, która w czasie kiedy ja uczyłam się historii, opowiadała mi, jak to było naprawdę. Dlatego to właśnie doszłam do wniosku, że to będzie osoba, z którą przeprowadzę wywiad” (w. nr 24, k-90 lat); „Jest dla mnie autorytetem, często korzystam z jego rad, bo naprawdę są bardzo użyteczne. Opowiada mi o swoich doświadczeniach, problemach, ale prawie nigdy nie narzeka, uczę się na jego błędach. Mam z nim bardzo dobry kontakt, jest dla mnie kimś wyjątkowym, dlatego chcę się podzielić tym z innymi osobami” (w. nr 29, m-80 lat); „S. R – lat 72, najbliższa mi osoba na całym świecie – mój Dziadek”; „Co czyni Go kimś wyjątkowym, specjalnym? Nie sposób tego pojąć ani zrozumieć! Tą wyjątkowość można zauważyć tylko w drugiej osobie i właśnie w nim ją widzę”; „Jego wyjątkowość polega na moim bezgranicznym zaufaniu, bezwarunkowej miłości oraz wrażeniu wiecznego młodzieńca, którego dostrzegam w Nim każdego dnia, jaki dany jest nam spędzić wspólnie” (w. nr 31, m-72 lata); „Jako ciekawostkę mogę dodać, iż wujek nie posiada w swoim mieszkaniu odbiornika telewizyjnego. Jestem dumna mogąc zaprezentować osobę mojego wujka, ponieważ uważam go za wyjątkowego człowieka” (w. nr 34, m-72 lata); „Uważam, że jest to osoba na tyle wyjątkowa, że warto właśnie go w jakiś sposób wyróżnić, ponieważ młodzi ludzie nie zdają nawet sobie sprawy ile czasu trzeba poświęcić gołębiom, jak trzeba być sprawnym fizycznie, pilnym, a przede wszystkim oddanym temu, co się kocha i co fascynuje” (w. nr 36, m-65 lat).

„Wyjątkowy” senior, to – jak podkreślili niektórzy studenci – osoba starsza: godna naśladowania (w. nr 12 – pod względem przejawianej aktywności i twórczość); wzór dla młodego pokolenia (w. nr 15); wyjątkowa pod każdym względem (w. nr 14- wygląd, intelekt, zachowanie); nie zmieniająca się pod wpływem przejścia w fazę starości (w. nr 16); pokazująca jak cieszyć się życiem (w. nr 17); nie skazana na samotność, bezczynność i służbę zdrowia, jako przykład antytezy o współczesnych pokoleniu moherowych beretów (w. nr 18); wyróżniająca się na tle innych ludzi starszych, uśmiechem, aktywnością i nie uskarżaniem się na swój los (w. nr 20); wyjątkowa również dla innych osób (w. nr 21); będąca przykładem dla innych (aktywna, lubiąca życie, nie bojąca się wyzwań), autorytet jak żyć w okresie starości, osoba szczęśliwa i spełniona, nie czująca się osobą starą (w. nr 22); będąca skarbnicą wiedzy (w. nr 24); wyjątkowa dla studenta, będąca autorytetem dla studenta, doradzająca, nie narzekająca (w. 29);

znacząca, najbliższa na świecie, kojarzona z uczuciem miłości i zaufania (w. 31); uważana za wyjątkową osobę, z której można być dumnym (w. nr 34); wyróżniająca się wielkim poświęceniem i aktywnością dla realizacji swojej pasji (w. nr 36).

Uzyskany materiał empiryczny przeanalizowano również w aspekcie czy opis wyjątkowości seniorów różni się w zależności od wieku i płci osoby starszej. Nie stwierdzono znaczących różnic.

3. Podsumowanie wyników badań empirycznych

Wnioski, jakie wynikają z analizy treści całości wypowiedzi pisemnych studentów na temat „wyjątkowości” badanych osób starszych są następujące:

– „wyjątkowi” seniorzy to według studentów osoby wyróżniające się spośród innych osób starszych cechami osobowości, stanem fizycznym, psychicznym, wyglądem zewnętrznym, zainteresowaniami, zdolnościami, możliwościami rozwojowymi, podejmowanymi formami aktywności, stylem życia, relacjami z innymi osobami, elementami biografii oraz filozofią życia;

– w wypowiedziach studenci najwięcej miejsca poświęcali na omówienie form aktywności seniorów, ich zainteresowań. Zwracali także często uwagę na cechy osobowości „wyjątkowych” ludzi starszych;

– „wyjątkowy” senior to osoba pogodna, aktywna, otwarta na innych, optymistycznie nastawiona do życia, mająca dobre relacje z innymi ludźmi, chętna do służenia innym (zwłaszcza radą, swoją działalnością społeczną). „Wyjątkowy” senior nie narzeka, nie oczekuje na pomoc, jest siłą społeczną środowiska lokalnego, skarbnicą wiedzy, autorytetem, osobą godną naśladowania, wyróżniającą się wśród innych osób (nie tylko ludzi starszych, ale także młodszych, np. energią życiową, zapałem w realizacji własnych zainteresowań).

Podsumowując analizę uzyskanego materiału badawczego, można też stwierdzić, że „wyjątkowi” seniorzy żyją zgodnie z hasłem Aleksandra Kamińskiego „Dodać życia do lat”. W świetle wypowiedzi studentów potwierdzają się główne założenia teorii aktywności, dotyczące normatywnego wymiaru życia w fazie starości, a mianowicie wskazujące na konieczność prowadzenia, póki sił starcza, aktywnego trybu życia, a także na potrzebę zamiany niedostępnych form aktywności na inne. Ponadto badania potwierdziły, że w fazie starości bardzo ważne jest również podejmowanie nowych ról społecznych. Wszystko to – jak wynika z analizy treści wypowiedzi studentów – sprzyja zachowaniu dobrego stanu zdrowia w okresie starości, pogody ducha, optymistycznemu spojrzeniu na życie, podtrzymaniu korzystnych relacji z innymi oraz długowieczności.

Wśród osób reprezentujących młode pokolenia najbardziej dominujący jest stereotyp biernego i schorowanego starca, dlatego też „wyjątkowość” seniorów

była przez badanych studentów najczęściej omawiana szeroko w kategoriach aktywności i stanu zdrowia. Antystereotyp starości najczęściej pojawiający się w poglądach studentów wyraża się zatem głównie w stwierdzeniu, że osoba starsza, pomimo wieku, jest aktywna i zdrowa.

Bibliografia

- Babbie E. (2008), *Podstawy badań społecznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Flick U. (2010), *Projektowanie badania jakościowego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kvale S. (2010), *Prowadzenie wywiadów*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Silverman D. (2009), *Interpretacja danych jakościowych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Sławecki B. (2012), *Znaczenie paradygmatów w badaniach jakościowych*, [w:] Jemielnik D. (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Sobol E. (red.) (1997), *Mały słownik języka polskiego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Susułowska M. (1989), *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Susułowska M. (1986), *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka starego*, [w:] *Encyklopedia Seniora*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Szmidt K. J. (2007), *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Trafiałek E. (1994), *Jakość życia na emeryturze – miarą kultury społecznej*, „Praca Socjalna”, nr 4.
- Trafiałek E. (1995a), *Człowiek starszy w społeczeństwie polskim*, „Praca Socjalna”, nr 4.
- Trafiałek E. (1995b), *Polska starość demograficzna wyzwaniem dla edukacji*, „Edukacja Dorosłych”, nr 3.
- Trafiałek E. (2002), *Kreowanie wizerunku polskiej starości – wsparcie, opieka, pomoc i edukacja*, „Pedagogika Społeczna”, nr 4.

Anna Leszczyńska-Rejchert

„EXCEPTIONAL” SENIORS IN THE PERCEPTION OF STUDENTS

Abstract. The elderly are often seen through the prism of negative stereotypes of old age. To change little perspective of looking at this age group, the author of the article has taken up the implementation of empirical research, in order to show the different dimensions of life of seniors, which may be regarded as “exceptional” elderly. The research’ person were students of the social sciences of University of Warmia and Mazury in Olsztyn, who have agreed to select and describe one old person, in their opinion exceptional and interview with the older person. Content of the article concerns to the first part of research, which sought to determine what features of exceptional seniors note the students and identify the most common of antistereotypes of old age.

Keywords: elderly, antistereotypes of old age, „exceptional” seniors.